

Länsstyrelsen i Jönköpings län

Talar vi med bönder på bönders vis?

En utvärdering av arbetet med åtgärdsplaner i Jönköpings län
under åren 2000 - 2005

■ Talar vi med bönder på bönders vis?

En utvärdering av arbetet med åtgärdsplaner i Jönköpings län under åren 2000 - 2005

Utvärderingen är delfinansierad av EU

Meddelande	nr 2006:34
Referens	Maria Eriksson, Administrativa avdelningen Personal/ekonomi, augusti 2006
Kontaktperson	Maria Eriksson, Länsstyrelsen i Jönköpings län, direkttelefon 036-39 52 01, e-post maria.eriksson@f.lst.se
Webbplats	www.f.lst.se
Fotografier	Maria Eriksson
ISSN	1101-9425
ISRN	LSTY-F-M—06/34--SE
Upplaga	32 ex.
Tryckt på	Jordbruksverket, Jönköping 2006
Miljö och återvinning	Rapporten är tryckt på miljömärkt papper och omslaget består av PET-plast, kartong, bomullsväv och miljömärkt lim. Vid återvinning tas omslaget bort och sorteras som brännbart avfall, rapportsidorna sorteras som papper.

© Länsstyrelsen i Jönköpings län 2006

Förord

Bönder är ett generöst släkte

Under de intensiva sommarveckor som jag har arbetat med den här utvärderingen, har jag återigen slagits av hur generösa och vänliga lantbrukare oftast är! Trots att jag ringde och störde dem när de hade det som allra mest hektiskt i skördetiden, tog de sig tid att ta emot mig och svara på mina frågor samt i många fall även bjuda på kaffe och hembakade kakor! Även de som tidigare haft dåliga erfarenheter av kontakter med myndigheter gav mig ett mycket vänligt mottagande.

Jag vill rikta ett varmt tack till er alla – utan er hade det inte varit möjligt att genomföra denna utvärdering!

Jönköping 2006-08-30
Maria Eriksson

Innehållsförteckning

Förord	5
Bönder är ett generöst släkte	5
Sammanfattning.....	8
Inledning.....	9
Bakgrund	9
Tilläggsersättning och åtgärdsplaner	10
Metodik	12
Intervju	13
Fältbesök	13
Resultat.....	15
Resultat intervju	15
Resultat fältbesök	20
Den årliga skötseln	20
Igenväxning.....	20
Hävdstatus	21
Beskrivningar, råd och villkor	21
Slutsatser och diskussion.....	22
Intervjuer.....	22
Att tala till bönder på bönders vis.....	22
Igenväxning.....	22
Kontakter med Länsstyrelsen	23
Fältbesök	24
Vad krävs för tilläggsersättning?.....	24
Röjning och igenväxning.....	24
Korta jämförelser med tidigare utvärderingar	26
Västra Götalands län	26
Gävleborgs län	26
Jordbruksverket	28
Vad har varit bra och hur kan arbetet med åtgärdsplaner förbättras?	29
Förutsättningar ändras med tiden.....	30
Att skriva till bönder på bönders vis	30
Litteraturlista	32

Bilaga 1 – Objektsvisa kommentarer..... 34

1. Bodaskögle, Björkö socken, Vetlanda kommun	34
2. Stavås, Burseryds socken, Gislaveds kommun	34
3. Vik, Norra Hestra socken, Gislaveds kommun.....	34
4. Ovdaskog, Byarums socken, Vaggeryds kommun.....	35
5. Skäggskögle, Kråkshults socken, Eksjö kommun	35
6. Vireda, Vireda socken, Aneby kommun	36
7. Bjässarp, Höreda socken, Eksjö kommun.....	36
8. Örsås, Frinnaryds socken, Aneby kommun.....	37
9. Roestorp, Svarttorps socken, Jönköpings kommun	37
10. Hökhult, Fröderyds socken, Vetlanda kommun.....	38
11. Runneryd, Nävelsjö socken, Vetlanda kommun.....	38
12. Rud, Bottnaryds socken, Jönköpings kommun	38
13. Örjestorp, Lommaryds socken, Aneby kommun	39
14. Söndra, Hjalmseryds socken, Sävsjö kommun	39
15a. Villstad kyrkby, Villstads socken, Gislaveds kommun	39
15b. Villstad kyrkby, Villstads socken, Gislaveds kommun - slätteräng	40
16. Gummarp, Edshults socken, Eksjö kommun.....	40
17. Ekeberg, Vireda socken, Aneby kommun	41
18. Årset, Fröderyds socken, Vetlanda kommun	41
19. Ryd, Adelövs socken, Tranås kommun	42
20. Väreulla, Hässleby socken, Eksjö kommun.....	42
21. Hjalmsås, Säby socken, Tranås kommun	43
22. Habo kyrkby, Habo socken, Habo kommun	43
23a. Lövshult, Hultsjö socken, Sävsjö kommun	43
23b. Lövshult, Hultsjö socken, Sävsjö kommun - slätteräng	44
24. Hökabäck, Gryteryds socken, Gislaveds kommun.....	45
25. Mässeberg, Åkers socken, Vaggeryds kommun	45
26. Markestad, Höreda socken, Eksjö kommun	46
27. Kåperyd, Månsarps socken, Jönköpings kommun.....	46
28a. Högabråten, Åkers socken, Vaggeryds kommun	47
28b. Högabråten, Åkers socken, Vaggeryds kommun - slätteräng ..	47
29. Torpet, Bjurbäcks socken, Mullsjö kommun - slätteräng.....	48

Bilaga 2 – Informationsbrev 49**Bilaga 3 – Intervjublankett..... 50****Bilaga 4 – Fältblankett 53**

Sammanfattning

Jönköpings län har ett småskaligt och variationsrikt odlingslandskap. Här finns förhållandevis mycket naturbetesmark kvar, sett både ur ett nationellt och internationellt perspektiv. Att odlingslandskapets natur- och kulturvärden bör bevaras och förstärkas i framtiden, finns angivet i såväl det nationella miljömålet ”Ett rikt odlingslandskap” som de regionalt anpassade miljömålen. Länsstyrelsens rådgivning till lantbrukare i samband med upprättande av åtgärdsplaner för betesmarker och slätterängar med höga natur- och kulturvärden, ingår som en del i EU:s gemensamma jordbrukspolitik.

Upprättandet av åtgärdsplaner har pågått sedan år 2000. Inför det nya miljö- och landsbygdsprogrammet som träder i kraft år 2007, vill Länsstyrelsen i Jönköpings län förbättra kvaliteten på sin rådgivning. Denna utvärdering har därför försökt ta reda på hur lantbrukarna i Jönköpings län har uppfattat den rådgivning de fått från Länsstyrelsen. Den har även utvärderat resultatet av åtgärdsplaner i fält. 29 brukare och 32 skiften, varav 29 betesmarker och 3 slätterängar, har besökts.

Länsstyrelsen i Jönköpings län har enligt de lantbrukare som deltagit i utvärderingen lyckats väl med sitt arbete. Majoriteten av brukarna upplever åtgärdsplanen som tydlig. De tycker sig förstå vilka åtgärder som ska utföras i skiftena och skötseln är mestadels god. I stort sett alla brukare har röjt åtminstone en första gång mer eller mindre efter åtgärdsplanens anvisningar. Men sådant som är bra kan alltid bli bättre. Brukarna bör bli bättre på att årligen hålla efter slyuppslag. Länsstyrelsens rådgivare bör fokusera mer på att även nämna kulturvärden. Fältbesöket ska ske vid en lämplig tidpunkt. Framförallt slätterängar måste besökas innan de är slagna för att det ska vara möjligt att göra en korrekt bedömning av skiftets värden. Drygt hälften av de tillfrågade brukarna önskar ett uppföljande fältbesök. Ett lämpligt tillfälle för ett sådant kan vara i inledningen av en ny programperiod, i samband med att brukarnas åtaganden ska förlängas ytterligare en femårsperiod.

Som rådgivare kan man inte vara nog tydlig. Det gäller att vara tydlig med hur skiftet som ingår i åtgärdsplanen är avgränsat samt vilka råd och villkor brukaren måste följa. Det gäller även att tala och skriva på ett sådant sätt att brukaren kan ta till sig vad han eller hon ska göra samt på vilket sätt åtgärderna ska utföras. Rådgivaren måste inge förtroende och brukaren bör uppleva att kommunikationen mellan de båda är god. I de fall brukaren arrenderar jordbruksmark är det dessutom viktigt att han eller hon har tillåtelse av markägaren att sköta skiftena efter miljöersättningsens alla regler, kanske framför allt med avseende på röjning.

Inledning

Bakgrund

I slutet av 1980-talet och början av 1990-talet genomfördes en landsövergripande Ängs- och hagmarksinventering. Denna låg till grund för upprättandet av avtal om Naturvårdsåtgärder i OdlingsLandskapet (NOLA) och Landskapsvård i OdlingsLandskapet (LOLA), på så sätt att de högst klassade markerna i inventeringen kvalificerade sig för ersättning. I och med Sveriges medlemskap i EU upphörde arbetet med NOLA och LOLA och år 1995 infördes istället ”Miljöstöd för ett öppet odlingslandskap”. Nästkommande år, 1996, infördes även ersättning för ”Biologisk mångfald i betesmarker och slätterängar”. Brukarna fick då själva bedöma sina marker i klasser från A-D, senare A-C. Detta upplevdes som osäkert både av lantbrukare och från myndighetshåll. År 2001 ändrades systemet till det som vi har idag, närmare bestämt tilläggsersättning för marker med höga natur- och kulturvärden.

Miljö- och Landsbygdsprogrammet (LBU) 2000-2006 är en del av EU:s gemensamma jordbrukspolitik (CAP – Common Agricultural Policy) och omfattar ekonomiskt stöd till lantbruket som ska bidra till en ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbar utveckling på den svenska landsbygden. LBU-programmet utgör ett samlat program, det vill säga det reglerar hur samtliga stöd är utformade.

Länsstyrelsens arbete med KompetensUtveckling av Lantbrukare inom Miljöområdet (KULM) är en del av LBU och finansieras därför delvis av EU. Det syftar till att i samverkan med andra styrmedel bidra till att odlingslandskapet utvecklas så att de miljömål som berör jordbrukssektorn uppnås. Genom kompetensutveckling ska ökad motivation och förståelse för värdet av att bevara och förstärka odlingslandskapets biologiska mångfald och kulturhistoriska värden uppnås.

Odlingslandskapet i Jönköpings län är småskaligt, variationsrikt och mosaikartat med en relativt stor areal ängs- och hagmark. Huvuddelen av länets naturbetesmarker hävdas idag genom bete av rekryteringsdjur till mjölkproduktion, självrekryterande köttdjur eller får. Andelen marker som betas av häst håller på att öka. Jordbruksproduktionen bedrivs i stor utsträckning av äldre brukare eller deltidsjordbrukare.

I april 1999 antog regeringen 15 nationella miljökvalitetsmål. Ett av dessa var ”Ett rikt odlingslandskap”. I december 2002 beslutade Länsstyrelsen i Jönköpings län om

regionalt anpassade miljömål. De långsiktiga målen för länets odlingslandskap har sin utgångspunkt i det nationella miljökvalitetsmålet ”Ett rikt odlingslandskap”. EU:s jordbruksstöd är ett viktigt redskap för att nå de nationella och regionala miljömålen.

De regionalt anpassade miljömål som är särskilt relevanta för denna utvärdering innebär i korthet att:

- Odlingslandskapet ska vara öppet och variationsrikt med betydande inslag av olika terrestra och akvatiska biotoper.
- Biologiska och kulturhistoriska värden i odlingslandskapet som uppkommit genom lång, traditionsenlig skötsel bevaras eller förbättras.
- Hotade arter och naturtyper samt kulturmiljöer skyddas och bevaras.

Tilläggsersättning och åtgärdsplaner

Åtgärdsplaner har under årens lopp utgjort en stor del av Länsstyrelsens KULM-verksamhet, då varje brukare som söker tilläggsersättning i ”Miljöersättning för betesmarker och slätterängar” ska få besök av en rådgivare från Länsstyrelsen. Rådgivaren bedömer marken och i de fall den visar sig hysa höga natur- och/eller kulturvärden, upprättas en åtgärdsplan. I åtgärdsplanen avgränsas och beskrivs det aktuella skiftet. Åtgärdsplanen innehåller dessutom både råd om och krav på hur marken ska skötas. Hur arbetet med ersättning för miljövänligt jordbruk inklusive arbetet med åtgärdsplaner ska bedrivas, regleras i Jordbruksverkets föreskrifter (SJVFS 2006:3).

Då såväl Jordbruksverket som länsstyrelserna förutspådde att många brukare skulle söka tilläggsersättning när möjligheten gavs år 2001, påbörjades arbetet med att upprätta åtgärdsplaner redan i förväg (år 2000). Rekommendationerna från Jordbruksverket löd dessutom att så många åtgärdsplaner som möjligt skulle upprättas utan nya fältbesök, det vill säga inifrån skrivbordet, med gamla fältkontrollresultat som underlag.

Trots att Länsstyrelsen i Jönköpings län började upprätta åtgärdsplaner redan år 2000, insåg de snart att de inte skulle hinna med sitt uppdrag med befintlig personalstyrka. Ett flertal rådgivare rekryterades under sommaren 2001. Som mest arbetade 16 rådgivare samtidigt med åtgärdsplaner i Jönköpings län. Flera av rådgivarna var relativt nyutexaminerade eller under utbildning och hade begränsad fälterfarenhet. Detta, i kombination med att fältbesök utfördes så sent som in i december månad, gör att åtgärdsplanerna håller varierande kvalitet.

Eftersom miljöersättningsåtagandena är 5-åriga, har antalet sökande per år stadigt minskat och numera genomförs fältbesöken av ett fåtal erfarna rådgivare.

År 2006 fick brukarna möjlighet att förlänga sina befintliga åtaganden med ett år för att komma i fas med den nya programperioden, vilket många har gjort. Hur arbetet med åtgärdsplaner kommer att se ut år 2007 och framåt är för närvarande oklart.

Inför det nya miljö- och landsbygdsprogrammet som träder i kraft år 2007, vill Länsstyrelsen i Jönköpings län förbättra kvaliteten på rådgivningen till länets lantbrukare. Ett led i detta kan vara att ta reda på hur lantbrukarna har uppfattat rådgivningen hittills. Denna utvärdering sker därför dels genom att fråga lantbrukarna hur de upplever att arbetet med åtgärdsplaner har fungerat hittills och dels genom en uppföljning av resultatet av åtgärdsplanerna i fält. Resultatet från utvärderingen kan sedan användas i framtagandet av länsmiljöprogrammen för år 2007 och framåt. Länsmiljöprogrammet är den ansökan om medel till rådgivning som länsstyrelserna årligen gör till Jordbruksverket. I länsmiljöprogrammet beskrivs den planerade rådgivningens inriktning i förhållande till de regionala miljömålen.

Metodik

Länsstyrelsens arbete med åtgärdsplaner kan utvärderas på olika sätt. Dels är det betydelsefullt att fråga lantbrukarna hur de har upplevt kontakterna med Länsstyrelsen i samband med ansökningsförfarande och fältbesök, dels är det viktigt att se om de skrivna åtgärdsplanerna är tydliga och går att följa. Är det till exempel möjligt att förstå vilka åtgärder brukaren ska utföra i skiftet och på vilket sätt de ska utföras? Går det att skilja på vad som är råd och vad som är villkor? Har villkoren och råden efterlevts? Sedan är det givetvis även intressant att resonera kring hur rådgivarna kan förbättra sitt arbete med att upprätta åtgärdsplaner?

År 2006 sökte 1049 brukare utbetalning för tilläggsersättning för betesmarker och/eller slåtterängar i Jönköpings län. Kundnumren ställdes upp i nummerordning i en excelfil. Av dessa valdes 30 brukare systematiskt ut genom att kundnumret på var 35:e rad markerades. Urvalet blev 4 kvinnor och 25 män regionalt spridda över länet, i varierande ålder och med varierande storlek på lantbruksföretagen. Huvuddelen, det vill säga 16, av brukarna är mellan 40-59 år och 10 är över 59 år. Endast 3 brukare är 39 år eller yngre.

En intervju kombinerad med fältbesök i berörda skiften genomfördes hos 29 av lantbrukarna. Den 30:e brukaren hade precis överlåtits sina marker till en annan brukare och ville inte ta emot besök. Minst ett skifte per åtgärdsplan besöktes i fält. Intervjuer och fältbesök ägde rum i juni och juli 2006.

Först skickades ett informationsbrev till de utvalda brukarna. Brevet beskrev i stora drag vad utvärderingen går ut på (bilaga 2). Till brevet bifogades en kopia av åtgärdsplanen för att friska upp brukarens minne. Cirka en vecka senare togs telefonkontakt för att boka tid för ett fältbesök. Därefter skickades intervjufrågorna till brukarna, så att de skulle ha möjlighet att titta igenom frågeställningarna i lugn och ro. Frågorna var utformade som en enkät (bilaga 3). 26 av brukarna intervjuades och besöktes av författaren till denna rapport (Maria Eriksson). I de resterande 3 fallen har jag själv varit den rådgivare som upprättat åtgärdsplanen. För att få så öppenhjärtiga och sanningsenliga svar som möjligt, genomfördes dessa intervjuer och fältbesök av en annan rådgivare, Ellen Nystedt.

Ett par dagar efter intervju och fältbesök, skickades ett tackbrev till brukarna. Det innehöll även "Rosas rike - en liten skrift om växter i naturbetesmarker", som har tagits fram av Länsstyrelsen i Jönköpings län. Även ett enkelt blad med generella röjningsråd bifogades (vilket efterfrågades av flera av lantbrukarna). Dessutom

erbjöds brukarna att delta i den röjningskampanj som Länsstyrelsen anordnar under år 2006, med chans att vinna en röjsåg.

Intervju

Majoriteten av brukarna besöktes personligen. I 6 av fallen skedde dock intervjun via telefon då brukarna av olika skäl inte hade möjlighet att närvara vid fältbesöket. Intervjun behandlade upplevelserna kring åtgärdsplanen som helhet och inte bara det skifte som sedan besöktes i fält. Den berörde även brukarens övriga kontakter med Länsstyrelsen samt tankar kring EU-medlemskap och miljöersättningar.

Fältbesök

Hos varje brukare besöktes minst ett skifte. I de fall åtgärdsplanerna omfattar både slåtteräng och betesmark besöktes ett skifte av vardera ägoslaget. Totalt besöktes 32 skiften med en totalareal på 114,89 hektar, där det största skiftet mätte 11,45 hektar och det minsta 0,24 hektar. Om flera skiften ingick i åtgärdsplanen, besöktes det största skiftet. I 4 fall besöktes emellertid ett mindre skifte. Detta på grund av att det största skiftet låg på en fastighet långt från bostaden (där intervjun ägde rum) och ett besök där skulle innebära en alltför lång bilresa och därmed en alltför hög kostnad. Vid fältbesöket användes en fältblankett (bilaga 4). Åtgärdsplanen användes som underlag.

Frågorna i fältblanketten berörde skiftets hävdstatus såväl gällande den årliga skötseln som mer långvarig igenväxning. Eftersom fältbesöken genomfördes relativt tidigt under betessäsongen, kunde inte årets betestryck bedömas. Men när ansamlad förna från fjolåret saknades, bedömdes betestrycket bli gott även år 2006. Förna består bland annat av ofullständigt nedbrutet fjolårsgräs, som kväver växtligheten, gödslar marken och luckrar upp grässvålen. Förnaansamling kan med tiden leda till att skiftets värden försämras och bör därför undvikas genom ett tillräckligt högt betestryck samt i vissa fall även en kompletterande putsning av vegetationen.

Graden av igenväxning i skiftet bedömdes enligt nedan. I fältblanketten noterades även om huvuddelen av skiftets natur- och kulturvärden finns omnämnda i åtgärdsplanen samt om rådgivaren har skrivit upp alla råd och villkor av betydelse. Om betydelsefulla råd och villkor saknas, kan det med tiden påverka skiftets värden i negativ riktning.

Länsstyrelsen kontrollerar årligen ett visst antal brukares djur och marker för att se hur reglerna kring jordbruksstöden efterlevs. Ej uppfyllda villkor kan resultera i ekonomiska sanktioner. För att kunna göra en jämförelse med avseende på igenväxning mellan de skiften som har besökts i denna utvärdering och skiften i länet i stort, har samma klassning av igenväxning använts här som i arbetet med

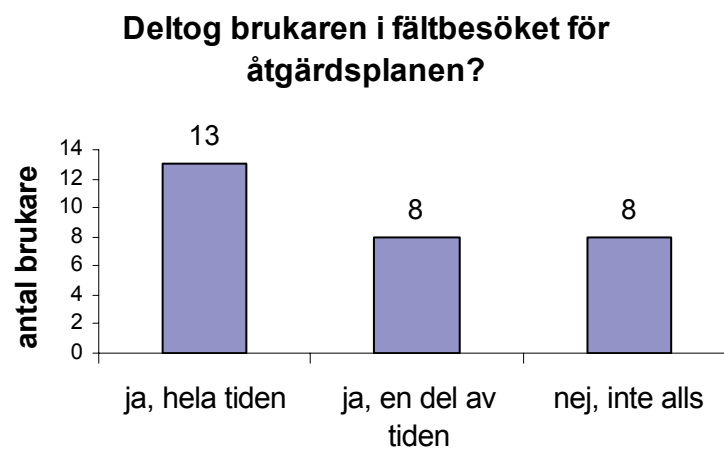
fältkontroller. Reglerna för bedömning av igenväxning har dock varierat under åren, så det är omöjligt att göra jämförelser långt tillbaka i tiden. Nuvarande klassningstyp: "åtgärdsbehov", "igenväxning" och "stark igenväxning", infördes år 2005. Jämförelser har därför enbart gjorts mot detta år. Vid kontrollförfarandet registreras endast de två sistnämnda klasserna in i Jordbruksverkets datasystem, ARARAT, så det är bara här en jämförelse har kunnat göras. "Åtgärdsbehov" innebär kortfattat att till exempel årssly och mindre/enstaka träd behöver tas bort för att skiftets värden inte ska skadas på sikt. "Igenväxning" och "stark igenväxning" innebär ett så pass omfattande träd- och buskskikt att skiftets värden riskerar att skadas omgående, bland annat genom beskuggning av markfloran. Kvarliggande ris efter röjning räknas som igenväxning, eftersom det dels hindrar djuren från att komma åt att beta, dels göder det marken när det förmultnar.

Resultat

Resultat intervju

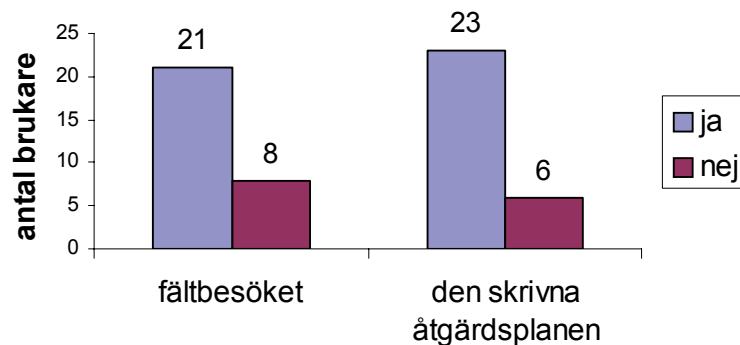
Det visade sig bli 18 heltidsbrukare och 11 deltidbrukare som valdes ut för att delta i utvärderingen. Hos 10 brukare är mjölkproduktion den huvudsakliga inriktningen på gården och i lika många fall är köttproduktion den huvudsakliga inkomstkällan. Tre av brukarna är både mjölk- och köttproducenter. Resterande 6 brukare har varierande inriktningar, såsom skog, häst och spannmål.

25 av brukarna har haft skiftena i åtgärdsplanen hela tiden sedan den upprättades, men 4 av brukarna har övertagit 1 eller flera skiften (observera att det inte behöver röra sig om det skifte som besöktes i denna utvärdering).

Figur nr 1: Majoriteten av brukarna (21 av 29) deltog antingen hela tiden eller del av tiden i det fältbesök som ägde rum i samband med att åtgärdsplanen upprättades.

Uppfattade brukaren fältbesöket och den skrivna åtgärdsplanen som rådgivning?

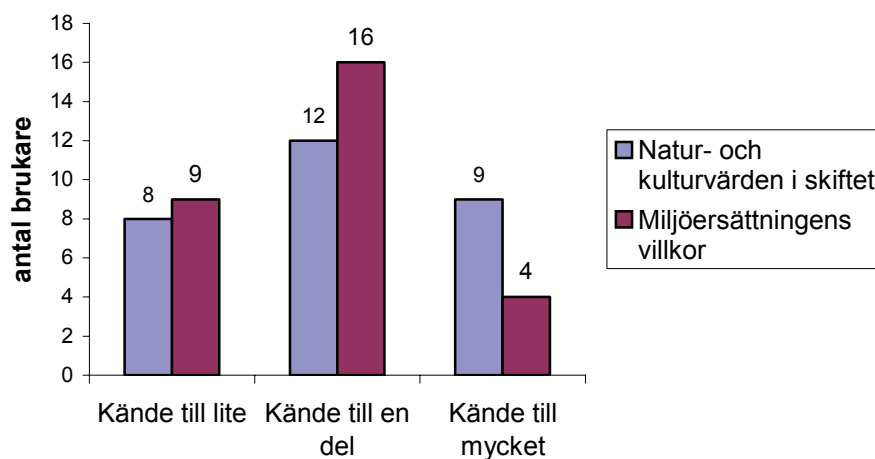

Figur nr 2: 21 av brukarna uppfattade fältbesöket som rådgivning. Övriga 8 brukare tyckte mera att det kändes som ett kontrollbesök. Vad gäller den skrivna åtgärdsplanen så uppfattade 23 brukare den som rådgivning medan 6 brukare tyckte att den mera liknade ett beslutsunderlag.

Brukarnas kunskap om skiftenas värden innan rådgivarens besök var varierande. 9 brukare uppgav att de kände till mycket om skiftets värden, 12 kände till en del och 8 brukare kände endast till lite om natur- och kulturvärdena i skiftet.

Vad gäller kunskaper om miljöersättningens villkor uppgav 4 brukare att de hade god kännedom om detta innan fältbesöket, 16 kände till en del och 9 brukare hade endast liten kunskap om villkoren.

Brukarnas kunskap före fältbesöket

Figur nr 3: Före fältbesöket varierade nivån på brukarnas kunskap om skiftenas natur- och kulturvärden samt miljöersättningens villkor.

23 av brukarna uppfattade att de har lärt sig något i samband med rådgivarens besök, det vill säga den muntliga rådgivningen. De som tidigare haft NOLA/LOLA-avtal menade att de kunde mycket om markernas värden redan innan.

Rådgivaren uppfattades som kunnig av 23 brukare. Ytterligare 3 svarade ”i viss mån”. De 2 som svarade nej på frågan, har båda haft besök av nyanställda och nyutbildade rådgivare. I det förstnämnda fallet har brukaren senare utvidgat sitt åtagande och då fått besök av en annan rådgivare som uppfattades som kunnig. En brukare hade inte haft personlig kontakt med rådgivaren och avstod därför från att svara på frågan.

23 av brukarna uppfattade den skrivna åtgärdsplanen som rådgivning. Resterande brukare menade att den huvudsakligen kändes som ett beslutsunderlag. Alla besökta brukare har dock läst åtgärdsplanen åtminstone delvis. En dryg handfull har dessutom läst den flera gånger och inte bara en gång i samband med att de fick den. Nästan alla (27) uppgav dessutom att de lärt sig något av åtgärdsplanen.

27 av brukarna tyckte att åtgärdsplanen är tydlig och lätt att förstå, på så sätt att det är lätt att förstå vilka åtgärder som behöver göras och på vilket sätt de ska genomföras. Resterande 2 instämde i viss mån. I åtgärdsplanen ställs bland annat krav på att det inte får finnas igenväxning i markerna, att tillskottsutfordring inte får ske samt att betesmarker ska vara väl avbetade vid betessäsongens slut. 19 av brukarna ansåg att kraven är rimliga, men 9 brukare menade att Länsstyrelsen och Jordbruksverket borde ta större hänsyn till exempelvis årstidsvariationer som gör att det ibland kan vara svårt att hålla ett tillräckligt högt betestryck. En brukare mindes inte om han upplevt kraven som rimliga och avstod därför från att svara på frågan.

24 av brukarna menade att de fått hjälp i det praktiska arbetet av de muntliga och skriftliga råd som de erhållit i samband med åtgärdsplanen. Av dem som uppgav att de inte lärt sig något, var kommentarer av typen ”jag kunde detta redan innan, jag har varit med ett tag nu och man snappar ju upp saker med tiden” vanliga.

En åtgärdsplan innehåller förhållandevis mycket textmassa och därför ställdes frågan om brukarna upplever det som lätt att förstå vad som är krav respektive råd. 21 brukare svarade att det är lätt att skilja på krav och råd, 3 svarade nej och 5 var osäkra.

26 av brukarna instämde i att fältbesöket och den skrivna planen påverkat deras sätt att sköta markerna. 27 brukare uppgav att de har röjt helt eller delvis efter instruktionerna i planen och 14 av dem har dessutom fått positiva reaktioner på röjningen från grannar eller besökare. Endast 1 brukare uppgav att han fått negativ respons på att han ”tagit ned alldeles för många enbuskar”. 18 brukare tyckte att

marken ser bättre ut idag än i början på åtagandeperioden och resterande 11 uppgav att det inte är någon större skillnad.

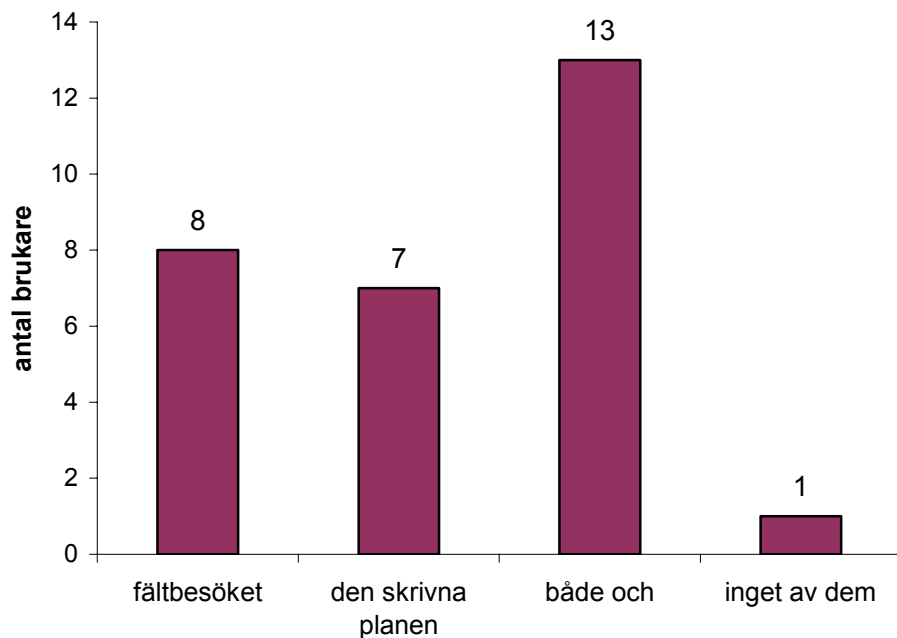
De som inte hade röjt helt enligt planens anvisningar uppgav att det antingen berodde på att de arrenderar marken och inte har fått röja tillräckligt för markägaren eller att brist på tid har gjort att de inte hunnit med att röja i den omfattning de önskat.

Frågan om åtgärdsplanen lämnar utrymme för speciella behov visade sig vara svår att besvara. Ett exempel på vad som kan avses med ”speciella behov” är följande: betesmarken får inte betas samman med en gödslad vall för att ett näringstillskott ska undvikas, men i något fall kan det vara nödvändigt att hägna med en liten del av vallen för att djuren ska kunna nå sitt vattenställe. Detta förtydligande exempel gavs vid varje intervjutillfälle. 11 av brukarna tyckte att åtgärdsplanen helt eller i viss mån lämnar utrymme för speciella behov, medan 2 brukare inte tyckte att denna möjlighet ges. Resterande 16 brukare svarade ”vet ej” eller tyckte inte att frågan varit aktuell för dem.

På frågan om de saknade någonting i åtgärdsplanen svarade 2 brukare jakande. I det ena fallet önskade brukaren mer information om betestryck. ”Hur många djur ska jag ha på det här skiftet? Ska det vara många djur samtidigt eller färre djur under en längre period eller hur gör man?”. Den andre brukaren ville ha en mer omfattande artlista över växter som hittats i skiftet. Som motsats till detta var det en brukare som uttryckte det så här: ”ju mindre det står, desto bättre”!

På frågan om vad brukarna haft mest nytta av – fältbesöket eller den skrivna planen – fördelade sig svaren enligt följande:

Vad har brukaren haft mest utbyte av?

Figur nr 4: De besökta brukarna fick frågan vad de hade haft mest utbyte av – fältbesöket eller den skrivna åtgärdsplanen.

21 av brukarna uppgav att åtgärdsplanen har ökat deras intresse för växter, djur och historiska lämningar. Resterande 8 brukare var antingen mycket intresserade redan sedan tidigare, alternativt hade de inget intresse av att lära sig mera.

På frågan om brukarna skulle vilja ha ett uppföljande fältbesök efter det att åtgärdsplanen upprättats, svarade 17 brukare jakande. Enligt dem bör uppföljningen inte ske varje år, men ett besök ungefär vart 5 år (eller inför en ny programperiod) känns lagom. Resterande 12 brukare tyckte att det räckte att få veta vad som ska göras vid ett tillfälle och de vill sedan sköta marken "utan extra kontroller".

Brukarna har i varierande omfattning haft kontakter med Länsstyrelsen. Alla utom 1 uppgav att de är nöjda. Denne brukare hade haft besök av "en mycket osäker rådgivare och sedan en arrogant och otrevlig kontrollant".

Slutligen ställdes en öppen fråga om "idén åtgärdsplan" i stort. Dessutom gavs utrymme att lämna övriga kommentarer. Här kan nämnas att flera av brukarna betonade att dagens arbetssätt kring åtgärdsplaner är bra eller till och med mycket bra. "Åtgärdsplanen är bland det bättre jag fått", "Många gånger vet man inte vad man ska göra, nu har man en mall på papper". "Kraven måste finnas om arterna ska bevaras. Jag tror det måste vara kontroll på det – vet man att ingen kommer så sköts

det kanske inte”. ”Bra att någon kommer ut och godkänner. Det sämsta är att gissa och behöva betala tillbaka... hotet med EU är otäckt”.

EU-medlemskapet med medföljande byråkrati upplevs av många som jobbigt. ”EU är ett helvete! Man får inte arbetsro. Så fort det ligger ett kuvert i brevlådan känns det jobbigt. Men personalen jag haft kontakt med har varit bättre än jag har trott.” En brukare påpekade att gårdsstödet fått flera ”lycksökare” till markägare att ta tillbaka sina marker för att sedan ringa och fråga ”kan inte dina djur beta mina marker – du får göra det gratis”. Han rekommenderade därför Länsstyrelsen att satsa extra mycket på information till små och nystartade lantbrukare, vilka i många fall utgörs av mindre markägare som tagit tillbaka skiften som tidigare varit utarrenderade.

Resultat fältbesök

I 26 av de 32 besökta skiftena anges naturvärden som motiv till tilläggsersättningen. I resterande 6 fall är det både natur- och kulturvärden som motiverar den högre ersättningen. I inget fall är det enbart kulturvärden som ligger till grund för tilläggsersättning.

Den årliga skötseln

Vad gäller betestryck var 16 av de besökta skiftena synligt skötta och 16 påtagligt skötta. Slätterängarna var av naturliga skäl inte slagna vid besöksstillfället, men avsaknad av gammal förna samt brukarens ord på att de slås årligen gör att de ändå har klassats som skötta.

Igenväxning

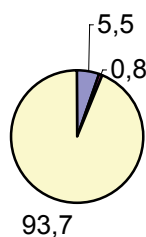
I 4 skiften hade inga åtgärder avseende igenväxning utförts men i 11 skiften var en eller flera åtgärder som ingår i planen utförda. 18 skiften var åtgärdade i enlighet med merparten av anvisningarna i planen.

Vid utvärderingens uppföljningsbesök fanns det någon form av igenväxning i 26 av skiftena. I de flesta fall handlade det om ”åtgärdsbehov”, det vill säga att ta hand om årssly av asp, björk, al och hassel samt att hålla efter smågranar som börjat vandra in.

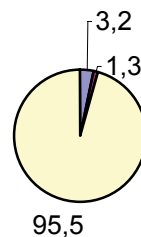
På 3,65 hektar eller 3,2 % av den besökta arealen återfanns ”igenväxning” och 1,52 hektar eller 1,3 % av arealen bedömdes ha ”stark igenväxning”. All stark igenväxning fanns i ett och samma skifte. Här var igenväxningen dessutom så stark att området bedömdes vara fel ägoslag, det vill säga skog.

År 2005 fick 5,5 % av all kontrollerad ängs- och betesmarksareal i Jönköpings län anmärkning på "igenväxning" och 0,8 % av arealen bedömdes hysa "stark igenväxning". Dessa siffror gäller såväl grund- som tilläggsersättning då det tyvärr inte går att urskilja arealer med tilläggsersättning ur systemet.

Igenväxningsanmärkning vid kontroll

Igenväxningsanmärkning i denna utvärdering

Figur nr 5: Andelen areal med anmärkning på "igenväxning" och "stark igenväxning" jämfördes mellan de skiften som besökts i samband med kontrollarbetet under 2005 och de skiften som besökts i denna utvärdering.

Hävdstatus

I 23 av skiftena var hävden god (det gäller hela eller övervägande del av skiftet). I några skiften var betetrycket sämre i blötare områden, men generellt sett var även dessa delar av skiftena väl avbetade.

Beskrivningar, råd och villkor

I 16 av de besökta skiftena är huvuddelen av natur- och kulturvärdena omnämnda i åtgärdsplanen. I 14 av skiftena finns i stort sett alla förekommande värden med och i resterade 2 skiften är endast en mindre andel av natur- och kulturvärdena omnämnda i åtgärdsplanen. De värden som saknas är vanligtvis namn på hävdgynnade arter (vilket i vissa fall kan förklaras av att fältbesöket ägde rum sent på året), kulturelement (framför allt rösen) samt trädvärden (grova träd eller bärande träd).

Inga felaktiga villkor eller råd har upptäckts, men till 12 skiften saknas relevanta råd i åtgärdsplanen. Det kan exempelvis gälla råd kring bekämpning av örnbräken (ett vanligt problem i Jönköpings län), råd om hur värden i grova träd och bärande träd ska bevaras och förstärkas samt råd för skötsel av kulturelement. I 1 fall saknas beskrivning av skiftets värden och råd till stor del. Det handlar om en betesmark där markfloran är trivial på grund av färbete, men där värdena framför allt finns i det varierade trädsiktet.

Slutsatser och diskussion

Intervjuer

Frågorna som ställdes syftade bland annat till att få kunskap om huruvida brukarna i samband med fältbesök och skriftlig åtgärdsplan uppfattat att de fått god och relevant rådgivning eller om det snarare känts som om ”EU-polisen varit framme och pekat med hela handen”.

Man skulle kunna tro att de brukare som inte hade möjlighet att delta i fältbesöket är de som inte heller uppfattat fältbesöket som rådgivning. Det finns emellertid inga entydiga resultat på det. I de fall en brukare inte kan delta i ett fältbesök, brukar rådgivaren söka upp honom eller henne när besöket är klart, alternativt ta en telefonkontakt och muntligen gå igenom avgränsningar, villkor och råd. I samband med detta får brukaren även möjlighet att ställa frågor. Detta gör förmodligen att flera av de brukare som inte varit med under fältbesöket ändå uppfattar det som att de fått rådgivning. De som svarat nej på frågan motiverar det ofta med att ”nä, det kändes mer som en EU-kontroll”.

Att tala till bönder på bönders vis

Vid författandet av varje enskild åtgärdsplan är det en utmaning för Länsstyrelsens rådgivare att formulera sig på ett sådant sätt att brukarna kan ta till sig budskapet. Det är därför glädjande att se att så många som 27 av brukarna upplever att det är lätt att förstå vilka åtgärder som behöver göras och på vilket sätt de ska genomföras. I de tidigaste åtgärdsplanerna som upprättades är det ibland svårt, även för en rådgivare, att urskilja vad som är råd respektive krav. Flera tidiga åtgärdsplaner innehåller dessutom inga råd utan endast villkor. Med tidens gång har detta ändrats och idag finns tydliga rubriker som säger ”skötselvillkor” respektive ”råd” i åtgärdsplanen. I vissa fall står dessutom skötselvillkoren i punktform, vilket gör det hela mer överskådligt och det är lätt att ”pricka av” vad som har åtgärdats eller ska åtgärdas i skiftet.

Igenväxning

27 av de tillfrågade brukarna har röjt helt eller delvis efter instruktionerna i åtgärdsplanen. Om samma trend gäller för alla skiften med tilläggsersättning i länet, har upprättandet av åtgärdsplaner haft stor påverkan på skötseln av framför allt betesmarker. Den övervägande delen av ansökt areal utgörs av betesmark och igenväxningsproblematiken är vanligen större i betesmarker än i slätterängar.

Av de 2 som svarat nekande på frågan om de röjt efter anvisningarna i planen, var skiftet i det ena fallet redan så välskött att det inte var aktuellt med röjning. Den andre brukaren har däremot chansat på att ”klara sig från kontroll”, ett beteende som tack och lov verkar vara ovanligt. De flesta brukare vill göra rätt för sig och är istället osäkra på om de insatser som gjorts är tillräckliga för att klara en kontroll utan anmärkning. Men urvalet till denna utvärdering är så pass litet att inga långtgående slutsatser bör dras av ovanstående.

Alla människor uppskattar beröm för nedlagt arbete och det är glädjande att hela 14 brukare fått positiva reaktioner på de röjningar de gjort. Det är också av stor betydelse att känna tillfredsställelse över den egna arbetsinsatsen. Därför är det positivt att inte en enda brukare är missnöjd och tycker att marken har försämrats sedan åtagandeperioden började, utan att de är nöjda, alternativt inte upplever någon skillnad.

Det är ett välkänt problem att vissa arrendatorer inte får röja tillräckligt för markägaren. Det kan inte nog tydligt påpekas hur viktigt det är att markägare och arrendatorer har en god kommunikation kring detta. I och med att brukaren skriver under SAM-blanketten och åtagandebblanketten, ansvarar han eller hon för att markerna sköts enligt miljöersättningens alla regler. Vid en eventuell kontroll går det inte att skylla ifrån sig på en motsträvig markägare.

Som rådgivare upplever jag att jag får den bästa kontakten med brukarna ”öga mot öga”. Jag trodde därför att flertalet brukare skulle värdera fältbesöket högre än den skrivna planen. Det visade sig dock att flera brukare säger att de tar fram åtgärdsplanen så gott som årligen och stämmer av sina arbetsinsatser. De tycker även att det är skönt att ha nedskrivet svart på vitt vilka åtgärder som ska vidtas. Som en brukare uttrycker det: ”Fältbesöket är bra, men man glömmer fort och då är det bra att kunna ta fram planen och bli påmind om vad det är man ska göra”

Kontakter med Länsstyrelsen

Alla brukare hade på något sätt haft personlig kontakt med Länsstyrelsen utöver åtgärdsplanebesöket. Några hade lämnat in sin SAM-blankett personligen och fått den granskad, andra hade haft kontroll eller ringt och frågat om någonting. Länsstyrelsen i Jönköpings län har i en tidigare undersökning genomförd år 2002 – ”Projekt Servicedialog” – av hur länets lantbrukare uppfattar kontakterna med myndigheten, fått gott betyg. Syftet med den undersökningen var att i stora drag få kunskap om hur länets lantbrukare uppfattar Länsstyrelsens service kring jordbrukarstöden och hur den kan förbättras. Det goda betyget står sig fortfarande, då alla utom en brukare uppger att de är nöjda med sina kontakter med Länsstyrelsen. Flera brukare påpekade dessutom att de är mycket nöjda, vilket givetvis är roligt!

Fältbesök

Vad krävs för tilläggsersättning?

För att ett skifte ska vara berättigat till tilläggsersättning, får det endast till en mindre del vara påverkat av produktionshöjande medel. Dessutom ska skiftet innehålla vegetationstyper eller växtarter som visar på långvarig slätter eller beteshävd och som kräver särskild skötsel. Alternativt ska skiftet hysa höga kulturvärden som kräver särskild skötsel.

I de flesta fall innebär ”produktionshöjande medel” gödsling, men i Jönköpings län finns det dessutom en tradition med kultiverade betesmarker. Hushållningssällskapet gick i spetsen för att ”stimulera god betesskötsel” och 1928 infördes även statsbidrag för detta. Kultiveringen innebar att betena harvades och olika arter av vallgräs såddes in. Spår av kultiveringen syns fortfarande i länets odlingslandskap i form av betesmarker som är relativt utmagrade, men där florán ändå är trivial. År 1886 bildades Svenska Mosskulturföreningen som fick sitt säte i Jönköping. Föreningens uppgift var att ”verka för mossmarkers rationella odling och användning på många sätt” och dess starka fäste i länet har eventuellt även lett fram till en lång tradition av gödsling av betesmarker.

Utöver beteskultivering gödslades framförallt betesmarker för mjölkkor i Jönköpings län ända fram till år 1995. Då infördes ”Miljöersättning för ett öppet odlingslandskap” och gödsling av betesmarker var inte längre tillåten (i de fall brukaren ansökte om miljöersättning). Gödslingen utgjordes av såväl konstgödsel som stalgödsel. Dessa gödslade betesmarker uppvisar en tydlig gödselpåverkan idag och berättigar inte till tilläggsersättning.

Tilläggsersättning kan alltså inte ges om ett skifte hyser höga kulturvärden men är kraftigt gödlat. Höga kulturvärden kan dock väga upp en mark där florán huvudsakligen är trivial. Men den tunga betydelsen av en eventuell gödselpåverkan kan vara en del av förklaringen till att det i 26 av skiftena enbart är naturvärden som motiverar till tilläggsersättning. Det är emellertid värdefullt om rådgivarna i framtiden fokuserar mera på att även notera befintliga kulturvärden samt ge råd om dessa.

Röjning och igenväxning

Ungefär en tredjedel av brukarna har röjt första gången precis som de skulle enligt åtgärdsplanens anvisningar, men det som brister är den årliga skötseln för att hålla efter exempelvis uppslag av smågrannar och lövsly. Stormen ”Gudrun” har ökat arbetsbördan för många brukare rejält den senaste tiden, men det håller inte som argument för att mångårigt sly och halvstora grannar inte är borttagna ur skiftena. Det

är tufft att hålla betesmarker i trim och utan djur är det i stort sett omöjligt. En brukare uttryckte problematiken så här: ”Slyet växer ju upp så fort man vänder ryggen till”.

Länsstyrelsens rådgivning till lantbrukare syftar bland annat till att underlätta för dem att förstå och följa miljöersättningens regler samt att medverka till att risken för sanktioner vid en eventuell kontroll minskas. När kontrollresultaten med avseende på igenväxning jämförs med de skiften som besökts i denna utvärdering, ser man att igenväxningsanmärkningen i utvärderingen ligger under den genomsnittliga i länet, medan den starka igenväxningen ligger över länsgenomsnittet. Då all stark igenväxning i den här utvärderingen fanns på ett och samma skifte, blir siffrorna inte representativa. Men den allmänna uppfattningen bland kontrollansvarig och kontrollanter kan stämma - att marker med tilläggsersättning har mindre igenväxningsanmärkningar än marker utan tilläggsersättning. Det kan bero på att brukare med tilläggsersättning har fått möjlighet till individuell rådgivning på plats ute i markerna i mycket högre omfattning än brukare som bara sökt grundersättning. Det kan även vara så att den något högre ersättningen motiverar brukaren till en större arbetsinsats i skiftet än han eller hon annars skulle ha utfört. Brukaren har dessutom fått förtydligat i åtgärdsplanen vilka åtgärder som ska utföras i respektive skifte. Alla brukare har visserligen samma möjlighet att begära kostnadsfri rådgivning från Länsstyrelsen, men i den pressade arbetssituation som rått under flera år, har ansökningar om tilläggsersättning fått prioriteras före annan rådgivning. Då underlaget för denna utvärdering är litet och skillnaden i resultat ligger inom felmarginalen, bör emellertid inga slutsatser dras av ovanstående.

Korta jämförelser med tidigare utvärderingar

Västra Götalands län

Länsstyrelsen i Västra Götalands län uppdrog år 2004 åt konsulten Lennart Sundh på Sundh Miljö att genomföra en uppföljning av 60 åtgärdsplaner (omfattande 97 skiften). Uppföljningen var inriktad på att se hur brukarna uppfyllt de villkor som ställts i åtgärdsplanen samt hur Länsstyrelsens arbete tagits emot av brukarna.

Liksom i Jönköpings läns utvärdering kom konsulten fram till att betetrycket mestadels är gott, medan den årliga röjningen av igenväxningsvegetation kan förbättras. Han menade att behovet av manuella röjningar som komplement till bete borde framgå tydligare i åtgärdsplanerna. Felaktiga råd och villkor var ovanliga. När råd saknades handlade det oftast om gallring, buskröjning och avverkning.

Även i Västra Götalands län menade brukarna att de hade fått med sig kunskap om markernas natur- och kulturvärden från perioden med NOLA och LOLA-avtal. Till skillnad från i Jönköpings län uppgav majoriteten av brukarna att de inte haft någon större praktisk nytta av åtgärdsplanen. Man menade att man ”gör som man alltid har gjort”, vilket fick till följd att många skiften inte var åtgärdade så som författaren av åtgärdsplanen hade tänkt sig.

Konsulten pekade även på svårigheter att i samband med utvärderingen få tag i aktuella åtgärdsplaner från Länsstyrelsen. Främst var det brukarna som ifrågasatte åtgärdsplanernas aktualitet och giltighet. I Jönköpings län utfördes utvärderingen av Länsstyrelsens egen personal, varför detta inte var något problem här.

Gävleborgs län

Samma år, 2004, genomförde Juliana Dänhardt på Länsstyrelsen i Gävleborgs län, en utvärdering av åtgärdsplaner. Syftet var att förbättra Länsstyrelsens rådgivning genom att bland annat få svar på frågor som: Har rådgivningen varit tillräckligt tydlig? Hur har villkoren, kraven och råden efterlevts av brukarna? Hur kan vi som rådgivare uppträda för att våra råd ska efterlevas i högre grad?

En enkät skickades ut till samtliga brukare (cirka 450) med tilläggsersättning. Dessutom genomfördes 29 fältbesök hos slumpmässigt utvalda lantbrukare i 1 utvald kommun. Skiften med krav på röjning valdes ut.

Även i Gävleborgs län upplevde majoriteten av brukarna, 88 %, att det är lätt att förstå vilka åtgärder som behöver göras enligt åtgärdsplanen. Motsvarande siffra för Jönköpings län är att 93 % instämde helt i att åtgärdsplanen är tydlig och lätt att förstå. Resterande 7 % instämde delvis.

I Gävleborgs län uppgav 38 % av brukarna att de hade hjälp av kunskaper förvärvade vid fältbesöket när de sedan utförde åtgärderna i skiftet. I Jönköpings län frågade Länsstyrelsen både om muntliga och skriftliga råd, så resultaten går inte att jämföra helt och hållet, men här menade 83 % av brukarna att de åtminstone i viss mån fått hjälp av råden i det praktiska arbetet.

Majoriteten, 91 %, av de tillfrågade brukarna i Gävleborgs län var nöjda med sina insatser. Av de 6 % som inte var nöjda berodde missnöjet oftast på att de inte hade hunnit röja så mycket som de velat. Vid fältbesöken uppgav 63 % av brukarna att det tyckte att marken ser bättre ut idag än före röjningsinsatsen, 13 % upplevde ingen skillnad och 14 % visste inte. I Jönköpings län var 62 % av brukarna nöjda, medan resterande 38 % inte upplevde någon skillnad.

Länsstyrelsen i Gävleborgs län drog bland annat slutsatsen att det är av stort värde att brukaren deltar i fältbesöket. Då kan rådgivare och brukare diskutera problem som rådgivaren kanske inte ser på egen hand. Om man kan diskutera praktiska lösningar redan i fält blir åtgärdsplanen rätt från början, vilket spar tid och missnöje från båda håll.

Även i Gävleborgs län menade man att rådgivarna måste skriva tydliga och mätbara skötselkrav. Man menade också att rådgivaren måste vara realistisk inför alltför stora röjningskrav. Rådgivarna på Länsstyrelsen i Jönköpings län instämmer i att det inte känns bra att bromsa en entusiastisk brukare, men att det är viktigt att tydligt påpeka att ”röjningsåtgärder ofta är stora jobb och tar mycket tid”. Det är att föredra att till en början ta med en mindre del av arealen i åtgärdsplanen och sedan utöka successivt allt eftersom brukaren hinner röja.

Andra slutsatser som drogs var att rutinmässiga uppföljningsbesök bör införas ungefär 2-3 år efter upprättandet av åtgärdsplanen. Vinsten med detta är att ge brukarna mer säkerhet på att de tolkat åtgärdsplanen korrekt och utfört tillräckliga åtgärder. Dessutom får rådgivarna möjlighet att utvärdera sina egna skötselråd. Tanken är god och rådgivarna på Länsstyrelsen i Jönköpings län instämmer i att uppföljningsbesök är viktiga, men anser att det är orimligt att besöka alla skiften så ofta. Att däremot besöka ett stickprov av skiften är ett mer hanterbart alternativ. Besöksverksamheten bör dock intensifieras inför en ny åtagandeperiod samt i samband med övertaganden och andra förändringar av brukarnas åtaganden.

Jordbruksverket

I december 2003 samlades representanter från länsstyrelserna, Jordbruksverket, Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket till ett åtgärdsplaneseminarium. Martin Sjödahl från Jordbruksverket presenterade resultat från en fördjupad utvärdering av bland annat arbetet med åtgärdsplaner och resultaten diskuterades i mindre grupper.

I Jordbruksverkets utvärdering uppgav cirka 70 % av brukarna att de haft hjälp av åtgärdsplanen vid genomförandet av skötselåtgärder. Denna siffra är lägre än för Jönköpings län, 83 %, men här har 29 brukare intervjuats och i Jordbruksverkets undersökning sändes en enkät till 290 brukare i hela landet. Detta skedde under hösten/vintern 2002 och svarsfrekvensen uppgick till 70 %.

Ungefär 85 % av brukarna i Jordbruksverkets utvärdering uppgav att det är lätt att förstå vad som ska göras enligt åtgärdsplanen, men 24 % av brukarna tyckte att det var svårt att skilja på vad som är krav respektive råd. I Jönköpings län uppgav 10 % av brukarna att det är svårt att skilja på vad som är krav respektive råd, vilket tyder på att åtgärdsplanerna här har en tydligare utformning än genomsnittet för landet.

Vad har varit bra och hur kan arbetet med åtgärdsplaner förbättras?

Systemet med miljöersättning och åtgärdsplaner kan anses vara ett relativt rättvist system. Visserligen kommer man aldrig ifrån att det rör sig om personliga bedömningar, men utifrån de ramar som finns är alla brukare med ”fina” marker välkomna att söka ersättning. Systemet med NOLA och LOLA uteslöt alla som inte hade uppmärksammats i Ängs- och hagmarksinventeringen, vilket enligt min mening var synd. Särskilt som denna inventering genomfördes med viss tidsbrist och många värdefulla områden missades. Dessutom var det dåvarande kontrollsystemet mera subjektivt – i de fall kontroller överhuvudtaget genomfördes.

Det är viktigt att Länsstyrelsen så tidigt som möjligt under året gör en bedömning av vilken arbetsinsats och tidsåtgång som krävs för att hinna med alla åtgärdsplaner. Personalstyrkan bör dimensioneras så att fältbesök kan ske under växtsäsongen och inte senare på året än så. Slätterängar bör besökas innan de är slagna. Jag har själv erfarenhet av en äng som vid första besöksstillfället var något av det mest atrika jag har sett. När jag senare under året besökte samma äng på nytt, var den både slagen och efterbetad och såg betydligt mer trivial och artfattig ut. Sent på året är det svårt eller till och med omöjligt att göra en korrekt bedömning av ängens värden. Antingen godkänns arealen på grund av det inte går att se kvävegynnade arter eller så underkänns arealen på grund av att den hävdgynnade floran inte syns tillräckligt väl. En rådgivare ska hellre ”fria än fälla” om skiftets värden är svåra att konstatera, men han eller hon bör givetvis sträva efter en så korrekt bedömning som möjligt.

Länsstyrelsen i Jönköpings län bör fortsätta med rutinen att kontakta brukaren för en avstämning de gånger han eller hon inte har haft möjlighet att delta i fältbesöket. På så sätt kan missförstånd och merarbete undvikas. Dessutom ger detta rådgivaren högre trovärdighet hos brukaren, eftersom flera brukare tidigare har uttryckt att ”jag tycker inte om när det smyger omkring folk i mina marker som jag inte vet vad de gör”.

För att trovärdigheten för Jordbruksverket och landets länsstyrelser ska kunna hållas på en hög nivå, är det dock oerhört viktigt att så likartade bedömningar som möjligt görs. Det är därför av största betydelse att kalibrera kontrollanter och rådgivare i fält – både inom länet och angränsande län – så att brukarna får samma besked oavsett vem de pratar med. Det är osäkert nog för dem att inte veta om de har röjt tillräckligt, vilket många brukare också påpekade under intervjuerna ”Man vet aldrig om man har skött markerna bra nog för en kontroll. Det känns lite oroligt”.

På Länsstyrelsen i Jönköpings län sker regelbundna kalibreringar mellan kontrollanter och rådgivare och det är viktigt att detta fortsätter även i framtiden.

Förutsättningar ändras med tiden

Förutsättningarna i en mark kan förändras mycket under tidens lopp – stormar, markägarbyten, förändring i djurantal och djurslag, sjukdomar och ändrad hävdregim kan innebära både förbättrad och försämrad skötsel. Flera rådgivare som jag har talat med tycker inte att det känns som ett tilltalande alternativ att inför en ny programperiod förnya alla åtgärdsplaner inifrån skrivbordet. För att säkra kvaliteten på åtgärdsplanernas avgränsningar, villkor och råd samt efterlevnaden av dessa, bör åtminstone ett stickprov av alla skiften besökas på nytt. Denna åsikt stöds dessutom av att över hälften av brukarna önskar återbesök. ”Jag vill ju veta om jag är på rätt spår, om jag har röjt som jag ska, det är tillräckligt otäckt med kontroll ändå”, som en brukare uttryckte det.

Inte i någon enda beskrivning till de besökta skiftena nämns eller förklaras begreppet ”röjgödslingseffekt”. När större röjningsinsatser behöver göras i ett skifte bör brukarna informeras om att en röjgödslingseffekt kan uppstå, vad den beror på och hur den kan undvikas. De bör få förklarat för sig att det är extra viktigt med ett tidigt betespåsläpp och tillräckligt djurantal när röjning har skett.

Att skriva till bönder på bönders vis

Generellt sett verkar rådgivarna i Jönköpings län ha lyckats skriva för bönder på bönders vis. I några fall hade det dock varit önskvärt att fler arter/kulturelement skrivits upp. För rådgivarens del räcker det i och för sig att konstatera att det finns tilläggligt med hävdarter i ett skifte, men för brukarens skull borde arterna ha namngivits i åtgärdsplanen.

Rådgivare bör vara noga med att tydligt skilja på vad som är råd respektive villkor i åtgärdsplanen. Vid samtal med brukaren bör de även betona hur viktigt det är att han eller hon vid arrende har full dispositionsrätt över marken. Om brukaren inte har möjlighet att sköta ett skifte enligt Jordbruksverkets villkor, måste det lämnas utanför ansökan om miljöersättning.

Skötselvillkoren bör skrivas i punktform. Det blir överskådligt både för brukaren och en eventuell kontrollant. Punkterna kan även användas som en checklista där båda parter enkelt kan stämma av de insatser som gjorts eller bör göras i skiftet.

Om det är möjligt bör rådgivare som upprättar åtgärdsplaner antingen ha lantbrukserfarenhet eller lång erfarenhet av rådgivning till lantbrukare. När detta inte är möjligt är det av största betydelse att nya rådgivare får en ordentlig inskolning i

verksamheten med att upprätta åtgärdsplaner. Erfarenhet av, och kunskap om, lantbruk i såväl teori som praktik inger ett större förtroende hos brukarna och om brukarna känner att rådgivaren har förståelse för deras vardag blir kommunikationen ofta bättre. Detta gynnar i förlängningen natur- och kulturvärdena i markerna, eftersom brukarna då känner en större motivation att genomföra de åtgärder som rådgivaren föreslagit.

Litteraturlista

1203-1204 Nordisk familjebok/Uggleupplagan 18 Mekaniker – Mykale

Sökning på Internet om Svenska Mosskulturföreningen

<http://runeberg.org/nfbr/0630.html>,

Hämtat 2006-08-22

Minnesanteckningar från seminarium angående utvärdering av enskild rådgivning inom KULM, 20 maj 2003

Jordbruksverket

Jönköpings läns Hushållningssällskap 150 år

Hushållningssällskapets jubileumsskrift 1964

Projekt Servicedialog

Slutrapport 2002-12-13

Maria Eriksson

Länsstyrelsen i Jönköpings län

Skötsel och restaurering av betesmarker och slåtterängar

En sammanställning av den regionala naturvårdens kunskaper och erfarenheter

Jordbruksverket, Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet

Jordbruksverkets rapport 2004:11

Statens Jordbruksverks författningssamling SJVFS 2006:3

Tre nya miljöersättningar – Hur blev det?

Rapport från CAP:s miljöeffekter

Jordbruksverket, Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet

Jordbruksverkets rapport 2004:5

Uppföljning av 60 åtgärdsplaner i Västra Götalands län 2004

Sundh Miljö på uppdrag av Länsstyrelsen i Västra Götaland, 2004

Åtgärdsplaner – Var det en bra idé?

Utvärdering och framtidsvisioner

Dokumentation från seminariet den 3 december 2003

Jordbruksverket

Åtgärdsplaner – Välsignelse eller pina?

En utvärdering av åtgärdsplaner skrivna i Gävleborgs län åren 2000-2003

Juliana Därnhardt

Länsstyrelsen Gävleborgs län, 2004

Åtgärdsprogram för miljö kvalitetsmålen åren 2004-2007

Länsstyrelsen i Jönköpings län

Meddelande 2004:46

Bilaga 1 – Objektsvisa kommentarer

Då inget annat anges, är skiftena betesmark.

1. Bodaskögle, Björkö socken, Vetlanda kommun

Plan upprättad 2001 samt kompletterad med ett övertagande 2003

Skifte: 6A – 2,33 hektar

Blocknummer: 6384 443 8490

Kommentarer: Skiftet övertogs år 2003. Bland hävdgynnade arter som trivs mellan de många stenarna kan nämnas stagg, jungfrulin och sommarfibbla. Skiftet har röjts, men behöver röjas igen. Framförallt gäller detta smågran samt sly av asp och björk. Även älggräs behöver bekämpas manuellt årligen (står som villkor i åtgärdsplanen), vilket inte görs i dagsläget. Betestrycket är gott i de torra delarna, men borde vara högre där det är fuktigt.

2. Stavås, Burseryds socken, Gislaveds kommun

Plan upprättad 2001

Skifte: 12A – 0,30 hektar

Blocknummer: 6339 347 7139

Kommentarer: I detta skifte är floran mestadels trivial. Till exempel har maskros och hundkåx spridit sig in i betesmarken, men enstaka exemplar av svinrot, ängsvädd och slättergubbe växer här. Värde höjs av en mycket grov bok (rådgivaren har skrivit ”ek”) som delvis har dött samt några lindar i en klunga. Dessutom syns kulturspår i form av en mycket tydlig gräns till det som tidigare varit uppodlat. Sly och smågran behöver hållas efter.

3. Vik, Norra Hestra socken, Gislaveds kommun

Plan upprättad 2001 samt ändrad 2002

Skifte: 2T – 9,01 hektar

Blocknummer: 6367 367 6593

Kommentarer: Ett stort och varierande skifte som består av såväl torra sandkullar som tidvis översvämmad strandäng. Marken är till största delen öppen och betestrycket är gott (även i de fuktigare delarna). I södra delen av skiftet är det för tätt med träd (björk, al, gran, asp). Visserligen växer det en del markvegetation som djuren kan beta här, men med tanke på att området även är nyckelbiotop knutet till trädvärden, borde det kanske ha utelämnats ur åtgärdsplanen. Vad gäller skötselåtgärder så hänvisar rådgivaren till en ”skötselplan”. Vilken? Ingen ytterligare

hänvisning finns. Även beskrivningen av skiftet är knapphändig och en mening är inte fullbordad – slarvfel?

Välbetade strandängar är ovanliga idag. Vik, Gislaveds kommun

4. Ovdaskog, Byarums socken, Vaggeryds kommun

Plan upprättad 2001 samt kompletterad 2003

Skifte: 7AT – 3,08 hektar

Blocknummer 6374 391 6575

Kommentarer: Delar av området har tidigare brukats som åkermark och där är florán trivial. Men bitvis växer hävdarter som exempelvis jungfrulin, kattfot, blåsuga, slättergubbe och svinrot. I skiftet finns även en jordkällare. Strax intill skiftet ligger en damm där Smålands sista stånghammare lär ha legat. Smågranar och aspely är röjt en gång, men skiftet behöver röjas igen.

5. Skäggskögle, Kråkshults socken, Eksjö kommun

Plan upprättad 2001 samt ändrad/utökad 2003 och 2004

Skifte 22A – 2,28 hektar

Blocknummer 6384 480 3728

Kommentarer: Detta långsmala skifte har i södra delen karaktären av lund och trädskiktet är artrikt (ask, ek, oxel, lönn). Därför är det konstigt att rådgivaren inte har skrivit mer än om ”hassel och träd”. Rådgivaren har inte heller nämnt något specifikt om röjning överhuvudtaget. Det står bara ”denna skuggar en del, men kan

ändå vara kvar”. Vad menas med ”denna”? Hasseln? Dessutom borde rådgivaren ha nämnt rösen som finns i skiftet.

6. Vireda, Vireda socken, Aneby kommun

Plan upprättad 2001

Skifte 48A – 1,04 hektar

Blocknummer 6421 432 5727

Kommentarer: I detta fall besöktes inte det största skiftet då detta låg långt bort i en annan kommun. Det besökta skiftet hyser en rik hävdgynnad flora (ängshavre, slättergubbe, stagg, ängsskallra, svinrot, blåsuga och smörboll). Det är inte så många arter som nämns vid namn i åtgärdsplanen, men det kan bero på att fältbesöket gjordes i oktober. Rönning har skett enligt planen och knappt något sly eller några smågränar har kommit tillbaka. Hävden är god.

7. Bjässarp, Höreda socken, Eksjö kommun

Plan upprättad 2001

Skifte 28A – 9,72 hektar

Blocknummer 6385 453 9060

Kommentarer: En stor röjningsinsats har gjorts i detta skifte och resultatet är mycket gott. En mängd aspar har ringbarkats och kommer att fällas inom den närmaste tiden. Skiftet är stort och varierande och bitvis är floran mycket rik (darrgräs, stagg, hirsstarr, slättergubbe och solvända). Även fältgentiana lär finnas här. Både natur- och kulturvärden har angetts som motiv för tilläggsersättningen och kulturvärdena är omnämnda. Eventuellt kunde även odlingsrösen noterats i åtgärdsplanen. Enligt brukaren sade rådgivaren muntligen att den grova hasseln skulle sparas, men det står inte skrivet i planen.

Brukaren har på ett föredömligt sätt ringbarkat aspar. Genom detta förfarande minskas risken för slyuppslag. Bjässarp, Eksjö kommun.

8. Örsås, Frinnaryds socken, Aneby kommun

Plan upprättad 2001

Skifte 48BT – 2,56 hektar

Blocknummer 6424 444 2930

Kommentarer: Skiftet är röjt en gång, men mycket sly av framförallt al har kommit tillbaka. Ytterligare några björkar och ekar behöver tas ned och asp behöver hållas efter. Åtgärdsplanen beskriver utförligt hur röjningen bör ske och brukaren har försökt följa detta, men tyvärr varit i försiktigaste laget. Han har tidigare arrenderat marken, men sedan ett tag tillbaka är den i hans ägo och då är det ”lättare att göra som man vill”. Vad gäller markfloran är förekomsten av hävdgynnade arter förhållandevis gles, så rådgivaren borde ha nämnt rösen, vilka höjer värdet på skiftet.

9. Roestorp, Svarttorps socken, Jönköpings kommun

Plan upprättad 2000 samt ändrad 2002

Skifte 24A – 6,16 hektar

Blocknummer 6410 417 7985

Kommentarer: Delar av detta stora skifte är kvävepåverkat, vilket delvis beror på att det ofta översvämmas, delvis på att delar av betesmarken tidigare har varit uppodlade. Precis som rådgivaren påpekar består skiftets värden huvudsakligen av en strandäng som betas (vilket är värdefullt för fågellivet) samt de tydliga kulturspår

som finns i skiftet. Även vid detta återbesök hördes storspov spela. Betestrycket i de fuktigare delarna verkar ha höjts sedan åtgärdsplanen skrevs. I den beskrivande texten skriver rådgivaren att "hävden är bitvis dålig, eftersom det är för blött för djuren att gå på de allra sankaste partierna". Men målet för skiftet är "att även i fortsättningen behålla den goda hävden", vilket kan uppfattas som motsägelsefullt. Brukaren är nog med att hålla efter såväl hundkäx som nypon.

10. Hökhult, Fröderyds socken, Vetlanda kommun

Plan upprättad 2000 samt kompletterad med övertagande 2002

Skifte 2A – 3,91 hektar

Blocknummer 6351 444 4325

Kommentarer: En mycket artrik och välskött mark. Rådgivaren har tyvärr inte nämnt några arter vid namn, men här växer till exempel hirsstarr, slättergubbe, stagg, darrgräs, ormrot, ängsskallra och rikligt med jungfrulin. Enligt brukaren brukar skiftet betas något senare under säsongen. I betesmarken finns flera äldre träd – grov asp, gammal ek, grov hassel och äldre björk. Dessa nämns inte i åtgärdsplanen. Fältbesöket skedde i december, men rådgivaren hade kunskap om skiftet sedan ett tidigare fältbesök i samband med upprättandet av en skötselplan för gårdens natur- och kulturvärden.

11. Runneryd, Nävelsjö socken, Vetlanda kommun

Plan upprättad 2000 samt kompletterad 2003

Skifte16B TE – 8,07 hektar

Blocknummer 6371 446 5385

Kommentarer: Skiftet består av en betad strandäng där bandvagnsslåtter sker vid högt vatten. Inga arter nämns i åtgärdsplanen trots att vegetationstypen är hävdgynnad, ej heller beskrivs skiftet i detalj. Motiveringen till tilläggsersättning är att betade strandängar är ovanliga idag samt att våtmarker med kortvuxen grässvål är viktiga rastlokaler för vadarfåglar, änder och gäss.

12. Rud, Bottnaryds socken, Jönköpings kommun

Plan upprättad 2001

Skifte 42A – 0,92 hektar

Blocknummer 6409 384 2269

Kommentarer: Skiftet ligger i en sluttning med fuktdrag. En första röjning har gjorts enligt åtgärdsplanens anvisningar, men al har gjort sitt återtåg och skiftet behöver röjas igen. Denna röjning skulle ha skett i vintras, men marken frös tyvärr aldrig till och brukaren ville inte riskera körsador. I torrare delar växer stagg, jungfrulin, revfibbla, knägräs, slättergubbe och hirsstarr. I skiftet finns även tre grova aspar och en vildapel. Dessa nämns inte i åtgärdsplanen.

13. Örjestorp, Lommaryds socken, Aneby kommun

Plan upprättad 2001

Skifte 3AT – 1,53 hektar

Blocknummer 6418 435 6254

Kommentarer: Skiftet har huvudsakligen röjts enligt anvisningarna, men framför allt björksly har kommit tillbaka och behöver röjas igen. Många enar har stamkvistats och i och med detta kan ett större antal stammar sparas. En del smågranar har börjat vandra in. Brukaren arrenderar marken och markägaren vill ha dessa granar till julgranar vilket är ett problem (denna problematik berörs inte i åtgärdsplanen). Rådgivaren kunde ha nämnt de rösen som finns i skiftet.

14. Söndra, Hjälmseryds socken, Sävsjö kommun

Plan upprättad 2000, OBS! Planen är skriven efter ett kontrollresultat från 1998

Skifte 3A – 1,45 hektar

Blocknummer 6353 420 0861

Kommentarer: För att vara skriven inifrån skrivbordet är åtgärdsplanen ändå förhållandevis bra. Råd om hur veketåg kan bekämpas samt att rösen bör hållas fria från träd kunde dock ha varit med. Det kunde även ha stått att de fyra stora granarna som bildar en ”sal” där djuren söker skydd, kan stå kvar. Skiftet ser lite ”tufsigt” ut även om det är välskött – det beror troligen på den betespåverkade ljungen. I skiftet växer även slåttergubbe, stagg, hirsstarr och blåsuga.

15a. Villstad kyrkby, Villstads socken, Gislaveds kommun

Plan upprättad 2001

Skifte 51A – 7,96 hektar

Blocknummer 6344 358 2020

Kommentarer: Rådgivaren har på ett föredömligt sätt ritat in delområden i åtgärdsplanens skiften så att det klart framgår var röjningsinsatser ska ske. Denna röjning har även skett, men återigen har gran börjat vandra in i skiftet. På ett litet område förekommer även aspsly, men i övrigt är skiftet välbetat. Skiftets värden består förutom den hävdgynnade floran av grova ekar, pelarenar samt tydliga odlingsstrukturer (terrasser), vilket rådgivaren även skriver.

En stor och öppen betesmark där värdena består av hävdgynnad flora, gamla odlingsstrukturer och vidkroniga ekar. Villstad, Gislaveds kommun.

15b. Villstad kyrkby, Villstads socken, Gislaveds kommun - slätteräng

Plan upprättad 2001

Skifte 64A – 0,29 hektar

Blocknummer 6344 357 1040

Kommentarer: Slätterängen består huvudsakligen av hundkäx, smörblommor, åkervädd, teveronika och bredbladiga gräs. Endast enstaka exemplar av prästkrage, käringtand och stagg återfanns vid besöket. Där berget går i dagen längst i öster växer visserligen backtimjan, men detta område klipps med gräsklippare av kyrkans personal. Slätterängen borde inte haft tilläggsersättning, men det var förmodligen svårt att avgöra vid fältbesöket som skedde i september (om slätterängen var slagen då – aktuell hävdstatus vid besökstillfället nämns inte i åtgärdsplanen).

16. Gummarp, Edshults socken, Eksjö kommun

Plan upprättad 2000 samt kompletterad 2001

Skifte 39A+40A – 6,71 hektar

Blocknummer 6387 469 1140

Kommentarer: Ett kraftledningsbolag har röjt ledningsgatan som löper i norra kanten av skiftet, men allt ris ligger kvar. Även sly i andra delar av skiftet behöver hållas efter. Glädjande nog återfanns spindelört även vid uppföljningsbesöket. Rådgivaren kunde dock ha namngett ytterligare några hävdarter (prästkrage,

borsttistel, stagg, darrgräs samt rikligt med slåttergubbe). Det finns en del hassel i skiftet. Tyvärr är den inte nämnd i åtgärdsplanen och råd kring hassel saknas.

17. Ekeberg, Vireda socken, Aneby kommun

Plan upprättad 2002

Skifte 4AT – 11,45 hektar

Blocknummer 6420 427 5309

Kommentarer: Skiftet är stort och varierat. De öppna delarna är mycket artrika, men brukaren har inte hunnit att röja färdigt skiftet ännu. Detta gäller större träd och buskar, för sly hålls efter årligen. Rådgivaren har ställt upp skötselkraven i punktform, vilket ger ett luftigare och mer lättöverskådligt intryck än om samma sak står i löptext. Det är inte så många hävdarter som har namngetts, men det kan bero på att fältbesöket skedde i oktober. Råd om hur örnbräken kan bekämpas saknas i åtgärdsplanen. Eftersom den hotar att breda ut sig så hade det varit värdefullt att påpeka detta för brukaren.

18. Årset, Fröderyds socken, Vetlanda kommun

Plan upprättad 2001

Skifte 9A – 5,28 hektar

Blocknummer 6354 443 0502

Kommentarer: En välbetad och artrik betesmark (svinrot, slåttergubbe, ängsvädd, revfibbla, brudbröd, darrgräs, stagg och jungfrulin) som är röjd enligt åtgärdsplanen, förutom en liten kulle med smågranar. Ytterligare några björkar kan tas ner när nu kronorna börjar vidga sig. Rådgivaren kunde ha nämnt den fina stenmuren.

En ska bort... Länsstyrelsen i Jönköpings län använder sig ofta av det talande uttrycket "en gran i en äng är som en lus i en säng...". Enstaka så kallade "kofälleggranar" där djuren kan söka skugga och skydd för regn och snö kan dock lämnas kvar. Arset, Vetlanda kommun.

19. Ryd, Adelövs socken, Tranås kommun

Plan upprättad 2001 och övertogs av nuvarande brukare 2002

Skifte 10A – 3,53 hektar

Blocknummer 6437 432 5064

Kommentarer: Som rådgivaren mycket riktigt påpekar är floran trivial i detta fårbetade skifte. Men det är anmärkningsvärt att det varierade trädskiktet knappast nämns, då det i kombination med kulturvärden (gamla odlingsstrukturer) är det som ger skiftet värden och kvalificerar det till tilläggsersättning. Det enda som nämns i planen är att de enstaka granar som vuxit upp ska tas bort. Skiftet är idag bitvis alldeles för tätt bevuxet av lönn, björk, tall, grov asp, bärande träd som rönn och vildapel samt ask (varav en är tidigare hamlad). Markytan är ganska skuggig och skulle må bra av en röjning. Skiftet har enligt brukaren inte röjts enligt anvisningarna eftersom det arrenderas. Brukaren menar att markägaren står för röjningen.

20. Väreulla, Hässleby socken, Eksjö kommun

Plan upprättad 2001

Skifte 47A – 4,00 hektar

Blocknummer 6384 486 9642

Kommentarer: Betesmarken är välskött och huvudsakligen röjd efter anvisningarna i åtgärdsplanen. Möjligen kan ytterligare några stammar tas i den tätaste delen (nordvästra hörnet). Rådgivaren skriver om de grova askarna och ekarna, men kunde möjligen även ha nämnt förekomsten av körsbär och grov asp.

21. Hjälnsås, Säby socken, Tranås kommun

Plan upprättad 2000

Skifte 1A – 2,49 hektar

Blocknummer 6424 449 2441

Kommentarer: Förutom att träd ska tas bort från ett röse, saknas specifika röjningsråd i åtgärdsplanen. Rådgivaren kunde till exempel ha förtydligat de generella röjningsråden med att grov asp ska sparas och att ”kofällegranen” kan vara kvar, men att all smågran ska tas bort. I sydväst finns ett mindre kärr som också kunde ha nämnts.

22. Habo kyrkby, Habo socken, Habo kommun

Plan upprättad 2002

Skifte 2A – 7,29 hektar

Blocknummer 6417 393 7891

Kommentarer: Betesmarken är i stort sett trädlös och utgörs av böljande kullar. Floran är huvudsakligen mager, men trivial. I öster syns kvävepåverkan. Längst bort i väster växer hävdgynnade arter som svinrot, slättergubbe, granspira, hirsstarr och smörboll. Här finns även en del gran. En röjning har skett, men det skulle inte skada att ta bort ytterligare några granar. Det är dock inget akut röjningsbehov, eftersom de står glest. Åtgärdsplanen borde varit tydligare med vad som är råd respektive krav.

23a. Lövshult, Hultsjö socken, Sävsjö kommun

Plan upprättad 2001 samt ändrad 2002

Skifte 5A+B – 3,79 hektar

Blocknummer 6345 433 3913

Kommentarer: Brukaren uppger att han har röjt gran och sly, men det finns fortfarande för mycket kvar i skiftet. Dessutom ligger röjningsrester kvar. Södra delen av skiftet hyser visserligen hävdgynnad flora i de öppna ytorna (slättergubbe, jungfrulin och stagg), men beskuggning av bland annat gran, hassel, al och björk hotar markväxtligheten.

Norra delen av skiftet består av en tät trädbevuxen översilningsmark. Rådgivaren har skrivit att fler träd än ”man annars skulle rekommendera” kan sparas här eftersom det är fuktig mark och det har brukaren tagit som intäkt för att inte röja alls. Markvegetationen består idag i stort sett endast av älggräs och annan vegetation

utan betesvärde. Denna del av skiftet borde aldrig ha godkänts som betesmark överhuvudtaget! I skiftet finns även en bokdunge samt ett alkärr, vilket rådgivaren inte har nämnt eller gett råd om. Skiftet hyser flera välskötta hamlade askar.

23b. Lövshult, Hultsjö socken, Sävsjö kommun - slätteräng

Plan upprättad 2001 och ändrad 2002

Skifte 3A – 0,24 hektar

Blocknummer 6345 432 4598

Kommentarer: Fältsbesöket gjordes i mitten av oktober och det är mycket svårt att vid den tiden på året avgöra vad som växer i en slätteräng som är både slagen och efterbetad. Det är förmodligen anledningen till att denna äng fått tilläggsersättning, för i stort sett saknas det hävdgynnade arter. Fältskiktet består av hundkäs, hundäxing, smörblommor samt enstaka skräppor och skiftet skulle inte ha varit med i åtgärdsplanen. Det enda som höjer värdet är äppelträd samt hamlade askar. Eftersom rådgivaren troligen inte kunde se några hävdarter vid besökstillfället, är det konstigt att trädvärdena inte betonades mera.

*Utmed slätterängen står några grova askar som hamlas regelbundet.
Lövshult, Sävsjö kommun.*

24. Hökabäck, Gryteryds socken, Gislaveds kommun

Plan upprättad 2001

Skifte 8b – 0,38 hektar

Blocknummer 6336 335 1174

Kommentarer: En välskött betesmark som tidigare har varit slåtteräng. Här växer bland annat krypvide, hirsstarr, svinrot, darrgräs och rikligt med jungfru Marie nycklar. Älggräs bekämpas årligen manuellt med mycket gott resultat. Trädsiktet består av björk i olika åldrar samt en rönn och en väl frihuggen ek. Det finns även ett fint röse i skiftet. Då fältbesöket skedde ganska sent på säsongen och skiftet var betat av häst, var det troligen svårt att se de hävdgynnade arterna. Därför är det konstigt att rådgivaren inte skrivit så mycket om trädsiktet eller röset – det står bara att björkarna i väster inte får breda ut sig ytterligare.

25. Mässeberg, Åkers socken, Vaggeryds kommun

Plan upprättad 2002

Skifte 39T – 0,80 hektar

Blocknummer 6363 388 6912

Kommentarer: Brukaren sköter endast administrationen och den praktiska skötseln är utlagd på andra personer. Skiften med större arealer ingår i den ursprungliga åtgärdsplanen, men dessa har med tiden överlåtits till andra brukare. I detta skifte finns bäckfåror, en källa, en stenlagd väg och ett kallmurat röse på en häll som ger betesmarken karaktär. Betestrycket är gott. Det finns gott om aspuppslag, men de är endast från denna säsongen och det syns att sly bekämpas årligen. Rådgivaren har inte nämnt trädsiktet överhuvudtaget (frihuggen ek, bärande rönn samt halvgrov asp). Råd om veketåg, sly i kallmurning samt träd saknas.

Det kallmurade röset ger betesmarken karaktär. Mässeberg, Vaggeryds kommun.

26. Markestad, Höreda socken, Eksjö kommun

Plan upprättad 2001 samt övertagen 2003

Skifte 25A – 3,25 hektar

Blocknummer 6386 455 0317

Kommentarer: Rådgivaren har gjort en generös bedömning som låtit detta skifte få tilläggsersättning. Hävdarterna är få och står glest, exempelvis där berget går i dagen. I övrigt finns det en del smörblommor, hundkäx, kamäxing samt något nässelbestånd i skiftet. Grova ekar och björkar höjer dock värdet. På höjden ligger en stensättning som även den höjer värdet på betesmarken. Denna nämns dock inte i åtgärdsplanen.

27. Kåperyd, Måsarps socken, Jönköpings kommun

Plan upprättad 2004

Skifte 1A – 1,16 hektar

Blocknummer 6395 396 6518

Kommentarer: Innan åtgärdsplanen upprättades hade skiftet varit ohävdad några år och förnalagret var bitvis tjockt. När fältbesöket gjordes var dock skiftet på gränsen till överbetat av häst och i de artrikaste delarna hotades floran dessutom av trampsador. Rådgivaren påpekade detta, vilket tyvärr har fått brukaren att istället hålla för svag hävd. Med hänvisning till stormen Gudrun har ingen synlig röjning gjorts i skiftet.

28a. Högabråten, Åkers socken, Vaggeryds kommun

Plan upprättad 2005

Skifte 2A – 3,12 hektar

Blocknummer 6365 396 8738

Kommentarer: Brukaren vill hellre slå än beta detta skifte då han inte har egna djur, men med tanke på skiftets storlek är det tveksamt om han mår med detta. En stor röjningsinsats har gjorts med mycket gott resultat och skiftet är på väg att bli mycket fint. Ytterligare några björkar bör dock tas ner allt eftersom kronorna vidgar sig. Tyvärr är röjningen gjord med ”skogsögon” och till stor del står träden i jämna förband, men det finns noggranna röjningsanvisningar i den välskrivna åtgärdsplanen. Det enda som saknas är råd kring älggräs och veketåg. Eftersom en stor röjningsinsats gjordes strax innan fältbesöket finns ganska mycket slyuppslag (rönn och asp) i skiftet, men dessa hålls årligen efter av brukaren.

En stor röjningsinsats är gjord, men eftersom träden bitvis står i jämna förband är skugg-påverkan fortfarande relativt stor. Slyuppslag av framförallt rönn och asp måste hållas efter. Högabråten, Vaggeryds kommun.

28b. Högabråten, Åkers socken, Vaggeryds kommun - slätteräng

Plan upprättad 2005

Skifte 1A – 0,33 hektar

Blocknummer 6366 396 0154

Kommentarer: I slätterängen finns endast grova träd (ask och lind) och inget sly. Bland hävdarter kan nämnas svinrot, smörboll, hirsstarr, revfibbla och svinrot. Rådgivaren kunde ha skrivit att älggräs bör hållas efter.

29. Torpet, Bjurbäcks socken, Mullsjö kommun - slåtteräng

Plan upprättad 2004

Skifte 9A – 0,56 hektar

Blocknummer 6416 378 7056

Kommentarer: Denna lilla slåtteräng är välskött och mycket artrik (jungfru Marie nycklar, svinrot, slåttergubbe, prästkraige, ormrot, jungfrulin och darrgräs). Buskar är väl efterhållna. Rådgivaren kunde möjligen nämnt att det finns en torplämning med en syrenbuske i skiftet.

Bilaga 2 – Informationsbrev

Informationsbrev

Datum
2006-06-02Beteckning
603-11157-05

Länsstyrelsen i Jönköpings län

Sida 1/1

Maria Eriksson
Administrativa avdelningen
036-39 52 01

Postadress 551 86 Jönköping
Besöksadress Hamngatan 4
Tfn 036-39 50 00
Fax 036-12 15 58
E-post lansstyrelsen@f.lst.se
www.f.lst.se
Plusgiro 6 88 06-9
Bankgiro 5206-5877

Vi behöver din hjälp!

När du ansökte om tilläggsersättning på dina betesmarker eller slåtterängar, fick du ett fältbesök av en rådgivare från Länsstyrelsen. Du fick även en åtgärdsplan med tillhörande karta. I åtgärdsplanen beskrevs skiftena och dessutom fick du både skötselkrav och skötselråd till markerna.

Dina synpunkter är viktiga!

Vi vill förbättra kvaliteten på vår rådgivning till dig som är lantbrukare! Det gör vi bland annat genom att besöka ett trettiotal slumpvis utvalda lantbrukare runt om i länet, som fått en åtgärdsplan någon gång mellan åren 2000 - 2005. Du är en av dessa!

I vissa fall ligger fältbesök och åtgärdsplan långt tillbaka i tiden, i vissa fall ligger det närmare. Kanske har du övertagit skiften och önskar mera rådgivning. För att friska upp ditt minne, så bifogas en kopia av åtgärdsplanen till det här brevet.

Vi skriver till dig eftersom vi skulle vilja göra ett besök på din gård. Dels vill vi ställa några frågor till dig hur du upplevde rådgivarens besök. Dels vill vi besöka ett skifte för att bland annat se om rådgivaren fått med alla natur- och kulturvärden i åtgärdsplanen. I de fall åtgärdsplanen omfattar fler än ett skifte, kommer det största skiftet att besökas.

Inom den närmaste tiden kommer någon från Länsstyrelsen att ringa dig och berätta mera samt boka tid för ett besök. Vi hoppas att du tar dig tid att hjälpa oss! Observera att detta INTE är någon "EU-kontroll".

En sammanställning av resultatet kommer under hösten/vintern att publiceras i vår tidning "Förvetet" samt på Länsstyrelsens webbplats, www.f.lst.se

Har du frågor är du varmt välkommen att kontakta undertecknad.

Maria Eriksson
Projektledare
036-39 52 01 eller 070-568 73 34
maria.eriksson@f.lst.se

Bilaga 3 – Intervjublankett

Bakgrundsinformation		Kundnr:
1. Jag är	☐ man	☐ kvinna
2. Jag är	☐ under 30 år	☐ 30-39 år ☐ 40-59 år ☐ över 59 år
3. Jag brukar (cirka)	ha åker	 ha betesmark ha slätteräng
4. Huvudinriktningen på gården är	☐ mjölkproduktion	☐ köttproduktion ☐ annat
5. Jag är	☐ heltidsbrukare	☐ deltids-/fritidsbrukare
6. Jag har (flera kryss är möjliga)	☐ mjölkkor ☐ får	☐ köttdjur ☐ inga betesdjur ☐ hästar

Intervjufrågor till brukaren
7. Har du haft skiftena hela tiden sedan åtgärdsplanen skrevs? ☐ ja ☐ nej, jag har övertagit skiftena
8. Uppfattade du fältbesöket som rådgivning? ☐ ja ☐ nej
9. Deltog du i fältbesöket? ☐ ja, hela tiden ☐ ja, en del av tiden ☐ nej, inte alls
10. Hur mycket kände du till om natur- och kulturvärdena i skiftet innan besöket? ☐ lite ☐ en del ☐ mycket
11. Hade du god kännedom om vad miljöersättningens villkor innebär före besöket? ☐ lite ☐ en del ☐ mycket
12. Lärde du dig något i samband med rådgivarens besök? ☐ ja, mycket ☐ ja, lite ☐ nej, inget
13. Tyckte du att rådgivaren var kunnig? ☐ ja ☐ i viss mån ☐ nej
14. Uppfattade du den skrivna åtgärdsplanen som rådgivning? ☐ ja ☐ nej
15. Har du läst åtgärdsplanen? ☐ ja, flera gånger ☐ ja, en gång (i samband med att jag fick den) ☐ ja, delvis ☐ nej
16. Lärde du dig något av åtgärdsplanen? ☐ ja, mycket ☐ ja, lite ☐ nej, inget

17. Var åtgärdsplanen tydlig och lätt att förstå (är det lätt att förstå vilka åtgärder som behöver göras och på vilket sätt de ska genomföras)?

☐ ja ☐ i viss mån ☐ nej

18. Var kraven i åtgärdsplanen rimliga?

☐ ja ☐ i viss mån ☐ nej

19. Fick du hjälp av råden i det praktiska arbetet? (både muntliga och skriftliga)

☐ ja ☐ i viss mån ☐ nej

20. Var det lätt att förstå vad som är krav respektive råd i åtgärdsplanen?

☐ ja ☐ nej ☐ vet ej

21. Har fältbesöket och åtgärdsplanen påverkat ditt sätt att sköta ängsmarkerna och/eller betesmarkerna?

☐ ja ☐ i viss mån ☐ nej

22. Har du röjt efter instruktionerna i planen?

☐ ja ☐ i viss mån ☐ nej
☐ inte aktuellt

23. Om ja, har du fått reaktioner från grannar, besökare och/eller förbipasserande?

☐ ja, positiva reaktioner ☐ ja, negativa reaktioner ☐ nej

24. Vad tycker du själv?

- ☐ Jag är nöjd (marken ser bättre ut/fungerar bättre idag än i början av åtagandeperioden)
☐ Jag är inte nöjd (marken ser sämre ut/fungerar sämre idag än i början av åtagandeperioden).
☐ Det är ingen skillnad

25. Lämnar åtgärdsplanen utrymme för speciella behov

☐ ja ☐ nej ☐ i viss mån ☐ vet ej

26. Om du inte har röjt – varför ?

- ☐ jag tyckte inte att det fanns behov av röjning
☐ jag arrenderar och har inte fått röja för markägaren
☐ brist på tid och pengar
☐ annat.....

27a. Saknade du något i åtgärdsplanen?

☐ ja ☐ nej

27b. Om ja, motivera.....

.....

28. Vad har du haft mest utbyte av – fältbesöket eller åtgärdsplanen?

- ☐ fältbesöket
 ☐ den skrivna planen
 ☐ både och
 ☐ inget av dem

29. Har åtgärdsplanen ökat ditt intresse för växter, djur och/eller historiska lämningar?

- ☐ ja, mycket
 ☐ ja, delvis
 ☐ nej, inte alls

30. Skulle du vilja ha en uppföljning av planen med ett nytt fältbesök, i så fall när?

- ☐ ja (när?.....)
 ☐ nej

31. Är du överlag nöjd med dina kontakter med Länsstyrelsen?

- ☐ ja
 ☐ nej
 ☐ jag har inte haft någon personlig kontakt
- ☐ vet ej

Vad tycker du om ”idén åtgärdsplan” i stort?

.....

.....

.....

.....

Övriga kommentarer!

.....

.....

.....

.....

Bilaga 4 – Fältblankett

Besöksdatum:

Kundnr:

Skiftesbeteckning:

Vid fältbesöket (min bedömning)
--

Vad anges som motiv för tilläggsersättning?

- ☐ Naturvärden
☐ Kulturvärden
☐ Både natur- och kulturvärden

Kommentarer:

Har åtgärder avseende skötsel utförts (generella och särskilda villkor)? (betestryck)

Om så – i vilken grad ?

- ☐ Obefintligt, inga åtgärder vidtagna utifrån rådgivning eller villkor
☐ Synligt, en eller flera åtgärder som ingår i planen är utförda
☐ Påtagligt, skiftet är åtgärdat i enlighet med merparten av anvisningarna i planen

Kommentarer:

Har åtgärder avseende igenväxning utförts (generella och särskilda villkor)? (träd- och buskskiktet)

Om så – i vilken grad ?

- ☐ Obefintligt, inga åtgärder vidtagna utifrån rådgivning eller villkor
☐ Synligt, en eller flera åtgärder som ingår i planen är utförda
☐ Påtagligt, skiftet är åtgärdat i enlighet med merparten av anvisningarna i planen

Kommentarer:

Vilken hävdstatus har fältskiktet?

- ☐ God – väl avbetat/slaget, fjolårsgräs/ansamlad förna saknas
- ☐ Måttligt – ej fullständigt betat/slaget, fjolårsgräs finns kvar i ruggar, viss förnaansamling.
- ☐ Svag – fjolårsgräs täcker stora delar, förnaansamling påtaglig.
- ☐ Ingen – skiftet är helt ohävdad.

Kommentarer:

.....

.....

Ungefär hur stor del av skiftets yta innehåller träd och buskar av igenväxningskaraktär?

- ☐ Igenväxning %
- ☐ Stark igenväxning %
- ☐ Åtgärdsbehov %

Kommentarer:

.....

.....

Saknas beskrivning/omnämmande av natur- och kulturvärden i åtgärdsplanen?

- ☐ Nej, i stort sett alla de värden som finns i skiftet är omnämnda i planen (endast enstaka växtarter, träd eller landskapselement saknas)
- ☐ Ja, till viss del. Huvuddelen av de natur- och kulturvärden som finns är omnämnda.
- ☐ Ja, till stor del. Endast en mindre andel av värdena finns omnämnda.

Kommentarer:

.....

.....

Saknas särskilda villkor eller råd av betydelse i planen? Finns onödiga eller felaktiga villkor eller råd?

- ☐ Nej, inga villkor/råd av betydelse saknas. Inga villkor/råd är onödiga eller motverkar ambitionen att bevara/förstärka förekommande värden.
- ☐ Ja, till viss del. Något enstaka villkor/råd av betydelse saknas och/eller något enstaka onödigt eller felaktigt råd/villkor finns.
- ☐ Ja, till stor del. Flera villkor/råd av betydelse saknas och/eller onödiga villkor finns.

Kommentarer:

.....

.....